

IV. TUTHALIYA'NIN KÜLT REFORMU*

Ali ÖZCAN**

Öz

Hitit İmparatorluk devri krallarından IV. Tuthaliya, Hitit kralları arasında yazılı kaynaklar açısından en iyi takip edebildiğimiz dönemdir. IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen çok sayıda kült metninin bulunduğu bilinmektedir. Ayrıca imparatorluğun erken dönemlerine ait kült metinlerinin IV. Tuthaliya döneminde kopyalarının yapıldığı bilinmektedir.

Çivi yazılı kaynaklarına bakılarak IV. Tuthaliya'nın bir kült reformu gerçekleştirdiği günümüzde bilim insanları arasında tartışılmaktadır. Arkeolojik açıdan bakıldığında ise IV. Tuthaliya'nın din başlığı altında değerlendirebileceğimiz pek çok eserin banisi olduğu dikkati çekmektedir. Çalışmamızda arkeolojik kalıntılar ve çivi yazılı kaynaklar değerlendirilerek IV. Tuthaliya'nın kült reformu gerçekleştirmesinin sebepleri tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler

Hitit, IV. Tuthaliya, Kült, Reform

THE CULT REFORM BY TUTHALIYA IV

Abstract

The period of Tuthaliya IV, who is one of the kings lived in the days of the Hittite Empire, is the era that we can refer to most easily when compared to other periods. It is known that there are numerous cult texts which are dated in the period of Tuthaliya IV. It is also known that the cult texts created in the early days of the Empire had been copied during the period of Tuthaliya IV. Today, the suggestion brought forward in review of the cuneiform sources that Tuthaliya IV had made a cult reform is argued among scientists. When looking at the issue from an archeological point of view, what catches the attention is that Tuthaliya IV had been the father of many works that we could evaluate under the title of religion. Our study analyzes the reasons of the cult reform made by Tuthaliya IV by taking account of archeological remains and cuneiform sources.

* Bu makale, "IV. Tuthaliya Dönemi ve Sonrası Hitit Krallığı'nda Siyasal, Ekonomik ve Sosyal Gelişmeler", adlı doktora tezinden üretilmiştir. Bu Tez Çalışması AÜAF'ca desteklenmiştir. Proje No: 080522.

** Yrd. Doç. Dr., Dumlupınar Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü Öğretim Üyesi, Kütahya/Türkiye.
aliozcan80@hotmail.com
ORCID: 0000-0003-3531-7035
Makalenin Gönderilme Tarihi: 6 Mayıs 2017
Makalenin Kabul Tarihi: 11 Ekim 2017
Makalenin Yayınlanma Tarihi: 25 Ekim 2017

Keywords

Hittite, Tuthaliya IV, Cult, Reform

GİRİŞ

IV. Tuthaliya döneminde kült uygulamalarının yeniden gözden geçirildiği pek çok araştırmacı tarafından kabul edilmektedir¹. Gerçekleştirdiği yenilikler “Kült Reformu”² yahut kült uygulamalarının yeniden düzenlenmesi³ olarak adlandırılmaktadır. Tuthaliya döneminde, imparatorluğun erken dönemlerine ait, kült metinleri ile festival metinlerinin ele alınarak yeni kopyalarının hazırlandığı bilinmektedir⁴.

CTH 501-530 katalog numaraları altında toplanmış kült envanter metinlerinin büyük çoğunluğunun MÖ 13. yüzyıla ait olduğu düşünülmektedir. Bununla birlikte MÖ 13. yüzyıla tarihlenen kült envanter metinlerin III. Hattuşili ve sonrası döneme tarihlendirildiği belirtilmiştir⁵. Ayrıca ilkbahar ve sonbahar festivalleri IV. Tuthaliya'nın kült reformu ile ilişkili görülmüştür⁶.

ARKEOLOJİK KANITLAR

Çivi yazılı metinler üzerine yapılan araştırmalarla, IV. Tuthaliya'nın kendi döneminde, Hitit dinini gözden geçirerek çağına uygun bir şekilde düzenlemelere gittiği anlaşılmaktadır. Söz konusu dini düzenlemelerin arkeolojik kanıtlarını başta başkent Hattuşa'da görmektediriz. Boğazkale Yukarı Şehir'de imparatorluğun geç evresinde (MÖ 13. yüzyılın ikinci yarısında), erken dönemlerde iskan edilen Aşağı Şehir'den farklı olarak dini amaçlarla tapınaklar inşa edilmiştir⁷. Bu bağlamda Boğazkale yukarı şehrin, IV. Tuthaliya'nın girişimleriyle tapınaklar bölgesi haline getirilmeye çalışıldığı fikri ileri sürülmüştür⁸. Bununla birlikte Yukarı Şehir'de yer alan Aslan, Sfenks ve Kral kapılarında gösterişli kabartmaların varlığı söz konusu kapıların ritüel amaçlarla da kullanılmış olabileceğini akla getirmektedir⁹. Yazılıkaya A ve B¹⁰ galerileri genel bir kabulle IV. Tuthaliya dönemine tarihlenmektedir¹¹. A galerisinde No. 64'de Tuthaliya dağlar üzerindedir¹². B galeri-

¹ Goetze, 1957: 169; Mellaart, 1974: 514; Hazenbos, 2003: 11 vd. ; 142; 209 vd. ; Collins, 2006: 39; Hawkins, 2006: 50; van den Hout, 2006: 88.

² Kohlmeyer, 1995: 2650; McMahon, 1991: 34.

³ Goetze, 1957: 169; Hazenbos, 2003: 3; Collins, 2006: 39; Hawkins, 2006: 50; van den Hout, 2006: 88.

⁴ McMahon, 1989: 71; McMahon, 1991: 82.

⁵ Hazenbos, 2003: 1-2; van den Hout, 2006: 88 vd.

⁶ Hazenbos, 2003: 167-172; Collins, 2006: 39. G. McMahon, Bütün Koruyucu Tanrılar için düzenlenen festivalleri (çivi yazılı metinlerin numaraları için bk. Mahon, 1991: 85), IV. Tuthaliya'nın iktidarının geç dönemlerine tarihlenmiştir. McMahon, 1991: 211.

⁷ Neve, 1992: 112.

⁸ Şehir kapılarının hangi kral zamanında inşa edildiğini kesin olarak tespit etmek güçtür. Neve 1985, 160.

⁹ Neve, 1992: 112.

¹⁰ B galerisinin II. Şuppiluliuma tarafından babası IV. Tuthaliya'nın *ölü kültü* ile ilgili olarak yeniden düzenlendiği iddia edilmiştir. Darga 1992, 159; Bittel vd., 1975, 256. Yazılıkaya B galerisinde, galerinin dip kısmında yer alan isim kartuşunun III. Tuthaliya'ya ait olduğu iddia edilmiştir. Beran, 1962: 151, Abb. 9.

¹¹ van den Hout, 2002: 79.

¹² Otten, 1967: 223.

sinde ise Tuthaliya NERGAL ile birlikte tasvir edilmiştir. Yazılıkaya'da A ve B galerilerinde IV. Tuthaliya'nın hiyeroglif ile yazılmış isim kartuşları mevcuttur¹³. Yazılıkaya'da yer alan tanrılar Hurripantheonuna aittir. Bununla birlikte genel olarak III. Hattuşili ve IV. Tuthaliya dönemlerinde Hurri dini tesirinin fazla olduğu düşünülmektedir¹⁴. Yazılıkaya'da betimlenen tanrılar Hitit Krallığı'nın resmi pantheonunu yansıtmaktadır. IV. Tuthaliya'nın Yazılıkaya'nın banisi oluşu, onun krallık pantheonu ve tanrılar arasındaki hiyerarşide gerçekleştirdiği düzenlemeler ile ilişkili olduğunu düşündürmektedir¹⁵.

Başkent Hattuşa'da IV. Tuthaliya dönemine atfedilen arkeolojik materyaller, IV. Tuthaliya'nın kült reformunu belgeler niteliktedir. İmparatorluğun geneline göz attığımızda ise karşımıza çoğu Luwicheyeroglifli kaya anıtları (Yalburt¹⁶, Eflatunpınar¹⁷, Fasillar Anıtı¹⁸, Emirgazi Altarları¹⁹, Karakuyu²⁰, Köylütolu Hiyeroglif Yazıtı²¹, DelihasanlıSteli²²) çıkmaktadır. Ayrıca çeşitli sanat eserleri IV. Tuthaliya'nın kült reformu arasında bağ kurulmuştur. J. D. Hawkins, geyik biçimli ve yumruk biçimli sunu kapları ile IV. Tuthaliya dönemi kültleri arasında bağlantı kurarak, sunu kaplarının IV. Tuthaliya'nın kült organizasyonunun yeniden gözden geçirmesi ile ilişkilendirmiştir²³. Tuthaliya dönemine tarihlenen adak metinleri de mevcuttur²⁴. Korumucu tanrı Ala'nın büyük ölçüde IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen geç dönem çivi yazılı metinlerde geçtiği belirtilmiştir²⁵.

YAZILI KAYNAKLARDA KÜLT UYGULAMALARI

IV. Tuthaliya döneminde taşrada gerçekleştirilen ritüellere dair örnek olarak Emirgazi Hiyeroglif Yazıtları'nı²⁶ gösterebiliriz.

Emirgazi Hiyeroglif Yazıtları²⁷:

Ş1 []

¹³ Alexander, 1986: PLATE 47, PLATE 58.

¹⁴ deRoos, 2002: 188.

¹⁵ Bittel vd., 1975: 256.

¹⁶ Hawkins, 1992: 261; Woudhuizen, 2004a: 26; Taş, 2008: 18.

¹⁷ Klengel, 1999: 275; Taş, 2008: 18.

¹⁸ IV. Tuthaliya dönemi(?)

¹⁹ Klengel, 1999: 275; Woudhuizen, 2004a: 48; Taş, 2008: 18.

²⁰ Klengel, 1999: 275; Taş, 2008: 18.

²¹ Hawkins, 2006: 62; Ehringhaus, 2005: 121.

²² Klengel, 1999: 275; Taş, 2008: 18.

²³ Hawkins, 2006: 50.

²⁴ CTH 590. de Roos, 2002: 187.

²⁵ McMahon, 1991: 13.

²⁶ Emirgazi, Konya'nın kuş uçuşu ±120 km. doğusundadır. Emirgazi'nin yaklaşık 3. 5 km. kuzeydoğusundaki KötuDağı'nın eteklerinde W. M. Ramsay ve T. Callender tarafından bazalttan mamul 4 hiyeroglifliler (A, B, C, D) ve dörtgen biçimli 1 taş blok (V) bulunmuştur. Ele geçen hiyeroglifli taş bloklar bilimsel literatürde adlandırılmaktadır.

²⁷ Hawkins, 1995: 89. Satır, 2-4; 16-17; 24-37'nin tercümelerinde, Hawkins, 2006: 55-56'daki tercüme esas alınmıştır. Tercüme için ayrıca bk. Masson, 1979: 13 vd.; Woudhuizen, 2004a: 50-53; Woudhuizen, 2004b: 26-30.

§2 ve Sarpa Dağı²⁸ üzerine *Á. CERVUS*₃*463 (Kırların Koruyucu Tanrısı sembolü/heykeli²⁹) koy.

§3 ve ben kendim için önde bu steli diktim (kurdum).

§4 Benim torunumun oğlu olan (o) [

§5 []

§6 Bustel için biri otursun/ikamet etsin.

§7 ve gelecekte hiç kimse bu stele zarar vermesin.

§8 Hiç kimse (onu) kaldırmayın (yerini değiştirmesin).

§9 Hiç kimse (onu) *TARZANU*- yapmasın.

§10 Ve hiç kimse bu sözleri bozmasın.

§11 Tanrılar için *HWISTA*steli yapan,

§12 onunsteli*HWISTA* yapılınsın.

§13 Fakat eğer bir prens, [

§14 *TATU* (için) ona büyük olsun.

§15 ve herkes bizzat kendi [] ilerlesin!

§16 Fakat, eğer biri o/onlara(?) Dağ (üzerindeki?) "balta" zarar verirse [

§17 Dağ "balta" [] *TATU*- olmalı!

§18 ve *AVIS*₂ kapıda (ve) ülkede(?) duracak.

§19 Fakatstel için 414 koyun *MALUWA* durursa,

§20 Eğer biri onları kaldırırsa,

§21 414 koyunun sahibi *TATU* olsun. [

§22 O, 414 koyunu tekrar götürsün.

§23 ve kapı(da) (onları) versin.

§24 Fakat bu stellere zarar verecek

§25 ya da onları kutsal yapmayacak,

§26 onun için Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün Fırtına Tanrısı, Kırların Koruyucu Tanrısı, Sarpa Dağı (ve) Tanrıça Ala krallığını(?) zayıflatırsa *303('s)(?)!

§27 Fakat kral bu stelleri sağlam tutacak

§28 ve onları mahvettirmeyecek

§29 onu Arinna'nın Güneş Tanrıçası, Göğün Fırtına Tanrısı, Kırların Koruyucu Tanrısı, Sarpa Dağı (ve) Tanrıça Ala [] tanrı tamamen sağlamlaştıracak.

§30 ve (O) Sarpa Dağı (üzerine) *Á. CERVUS*₃. *463 (Kırların Koruyucu Tanrısı sembolü/heykeli³⁰) koyacak,

§31 O [

²⁸ Hawkins, 2006: 56, §2. E. Masson, Emigazi yatılarında geçen dağ adını HUR. SAG-Salaka şeklinde okumuştur. Masson, 1979: 13.

²⁹ Hawkins, 2006: 57, §30.

³⁰ Hawkins, 2006: 57, §30.

§32 VITELLUS. 285 olup olmadığı,

§33a Ben/Benim Güneşim (Majestem), Büyük Kral, Labarna, Tuthaliya [b [] tam yerine onu ver.

§34 (O) bana bir ritüel vermez.

§35 ona Geyik Tanrı, Sarpa Dağı [(ve) tanrıça Ala...]

§36 (O) bana bir ritüel vermez,

§37 Geyik Tanrısı, Sarpa Dağı (ve) tanrıça Ala güçlü bir şekilde (ve) ANARASUHA-! içinde onun önünde koşar.

Yukarıda değindiğimiz Emirgazi Hiyeroglif Yazıtları ile ilişkilendirebileceğimiz Hititçe ritüel metni ise şu şekildedir:

KUB XXV 32 Ay. III³¹

x+1-7' Kral ZA. BA₄. BA₄'ya ibadet ederken. Kral (ileri) yürür ve kut-sanmış bir öküz (ve) 4 koyunu ZA. BA₄. BA₄'ya. [Onlar] (onları) [keser ve etleri altara yerleştirir. Onlar 1 danna- ekmeğini, 1 tat[lı] ekmeği, 1 tatlı kalın ekmeği, tatlı yağlı keki (ve) eti altara yerleştirir. Onlar ritonu şarap ile dol[durur] ve geri yerleştirir. [Onlar üç kez] bira, şarap (ve) walhi [sunar]

KUB XXVI 32 numaralı metinde bir kült uygulaması konu edilmektedir. Metin IV. Tuthaliya dönemine tarihlenmektedir. Hititçe çivi yazılı metinlerde sunak/adak masası anlamında, Sum. ZAG. GAR. RA, Hitt. *iştanana*-³² şeklinde geçmektedir. Kral (IV. Tuthaliya) tarafından gerçekleştirilen ritüel işlemi sunular altar üzerine yerleştirilmektedir.

Çivi yazılı ritüel ve festival metinlerinden; başkent Hattuşa'da Yukarı Şehir'de tapınakların inşa edilmesi; Yazılıkaya'da Hitit kraliyet pantheonunun tasvir edilmesi ve Anadolu'nun pek çok yerinde büyük çoğunluğu Luwi hiyeroglifleri içeren anıtların inşa edilmesi, IV. Tuthaliya'nın Hitit Krallığı'nın hükmettiği tüm coğrafi sahada bir kült reformunu gerçekleştirdiğini belgelemektedir. Bu noktada, 'IV. Tuthaliya neden Hitit Krallığı'nda kült reformunu gerçekleştirmek istemiştir?' sorusunu sormak istiyoruz.

IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen bir fal metninde sorumuzun cevabına dair ipuçları bulunduğunu düşünmekteyiz.

³¹ CTH 681. 1Traskripsiyon ve tercüme için bkz. McMahon 1991, 68-69.

³² MHW, 280.

KBo XII 58 + XIII 162 Öy. ³³

2 Ben sahibem [Arinna'nın] [Güneş Tanrıçası'na] [karşı] günah işledim ve sahibem Arinna'nın Güneş Tanrıçası'nı küstürdüm.

3 ve ben senin için düzenlediğim festivallerde [senin] rehberliğin için kehanet için sormaya başladım.

4 Eğer sen, sahibem Arinna'nın Güneş Tanrıçası, festivallerin herhangi bir safhası hakkında benim hakkında öfkeliysen

5 [sonra] sahibem Arinna'nın Güneş Tanrıçası bana geri dön. Düşmanı yenmek istiyorum.

6 [Eğer sen] sahibem Arinna'nın [Güneş Tanrıçası] benim yanımda olursan, Ben günah çıkaracağım ve düşmanı yeneceğim.

7 benim günahım [senden önce] ve asla tekrar festivalleri uygulamayı unutmayacağım/ihmal etmeyeceğim

8 [festivalleri] bahar festivallerini ve sonbahar festivallerini uygulayacağım.

9 Ben dakik bir şekilde bahar, sonbahar festivallerini sonbahar festivallerini [senin için] tapınakta vaktinde kutlayacağım.

10 festivalleri bırakmayacağım

11 Eğer sen, sahibem, Arinna'nın Güneş Tanrıçası

Çivi yazılı metinden anlaşıldığı kadarıyla, Tuthaliya Hitit Krallığı'nın düşmanlar karşısında zor durumda kalmasını, kendisinin tanrıya karşı işlediği bir günahın sonucunda gerçekleştiğini düşünmektedir. Tuthaliya, Güneş Tanrıçası'nın desteğini sağlayarak Hitit Krallığı'nın düşmanlarını yenilmek için festivalleri vaktinde ve kusursuz olarak gerçekleştireceğini vaat etmektedir. Çivi yazılı metinden anlaşıldığı kadarıyla IV. Tuthaliya'yı rahatsız eden Hitit Krallığı'nın düşmanlar karşısında zor duruma düşmüş oluşudur. Bu noktada IV. Tuthaliya'nın babası III. Hattuşili'nin siyasetini devam ettirdiğini düşünmekteyiz. III. Hattuşili, Urhi-Teşup (/III. Murşili)'a karşı giriştiği mücadele ile tahtı zorla ele geçmiştir. IV. Tuthaliya şüphesiz babasının tahtı zorla elde ettiğinin, Hitit tahtında hakkı olan Urhi-Teşup'un ve Tarhutaşsa kralı Kurunta'nın tahtta hakları olduğunun farkındadır. Ritüel metninden anlaşıldığı kadarıyla IV. Tuthaliya söz konusu hadiseyi bir günah olarak değerlendirmektedir. Ayrıca çivi yazılı metnin IV. Tuthaliya'nın iktidarının erken dönemlerine tarihlenmesi gerektiğini düşünmekteyiz.

³³ CTH 385.9. Transkripsiyon ve tercümesi için bk. Hazenbos, 2003: 11-12.

SONUÇ

Araştırmamız boyunca ele aldığımız arkeolojik ve filolojik kanıtlara bakılarak Hitit imparatorlarından IV. Tuthaliya'nın bir kült reformu gerçekleştirdiği anlaşılmaktadır. Bu noktada IV. Tuthaliya'nın kült reformu gerçekleştirmesinin gerekçesine değinmek, diğer bir deyişle "neden bir kült reformu gerçekleştirmiştir?" sorusunu tartışmak istiyoruz.

IV. Tuthaliya'nın kült reformunun gerçekleştirme nedenleri ile ilişkili gördüğümüz Anadolu'nun etnik yapısı konusuna dikkati çekmek istiyoruz. Hitit Krallığı'nın kurucu unsuru olan Hitit halkının varlığı Kızılırmak kavisi içinde açıkça izlenebilmektedir. Hitit Krallığı'nın kurucu unsuru olan Hititler dışında, çivi yazılı metinlerden edindiğimiz bilgilere göre başta Luwi³⁴, Hurri³⁵, Kaška³⁶ kavimleri olmak üzere pek çok halk anılmaktadır. MÖ II. bin yıl Anadolu'sunun etnik yapısı için çizilen bu genel çerçeveye göz attığımızda, gerçekte etnik olarak Hititler olarak adlandırılan halkın Anadolu'da sadece Kızılırmak kavisi içinde yoğunlukta olduğu gayet açıktır. Anadolu'nun etnik yapısının Hitit Krallığı'nın aleyhinde gelişmelere yol açtığı diğer bir deyişle söz konusu kavimlerin Hitit Krallığı'na karşı düşmanlık yaptıkları yukarıdaki Anadolu'nun etnik yapısına dair genel değerlendirilmenin incelenmesi sonucu çıkarılabilecek bir sonuçtur. Ayrıca IV. Tuthaliya dönemine tarihlenen KBo XII 58 + XIII 162 Öy. 2-11'de düşmanların varlığına dikkat çekildiğini vurgulamak isteriz.

Bu noktada IV. Tuthaliya'nın Yazılıkaya'da Hurripantheonunun tasvir edilmesinin Hurrili halklar üzerinde, büyük ölçüde Luwili halkın yaşadığı coğrafi sahada ise Luwice hiyeroglifler içeren anıtların inşa edilmiş olması Luwili halkın desteğini de sağlama amacı güttüğünü düşünmekteyiz. Hurri, Luwi, Hatti inançlarının dikkate alınarak kült uygulamalarına yeniden gözden geçirilmiştir. Ritüelleri konu edinen çivi yazılı kült metinlerden bu durumu tespit etmek mümkündür. Sonuç olarak IV. Tuthaliya'nın kült reformu gerçekleştirmesinin yegâne sebebinin Anadolu'da uyguladığı emperyal politikalar olduğunu düşünmekteyiz.

³⁴ Batı ve Güney Anadolu'da Luwi kökenli halk yaşamaktadır. Bryce, 2003: 54.

³⁵ Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ve Çukurova ve civarında Hurri halkı yaşamaktadır. Bryce, 1986: 93 vd.

³⁶ Kızılırmak kavsinin kuzey ve kuzeydoğusunda uzanan topraklarda Kaška kavmi oturmaktadır. Bryce, 1986: 87 vd.

KAYNAKÇA

- Alexander, 1986: R. Alexander, *The Sculpture and Sculptors of Yazılıkaya*, London-Toronto.
- Beran, 1962: Th. Beran, "Das Felsheiligtum von Yazılıkaya. Deutung und Datierung", *Zeitschrift für Kulturaustausch* 12, 146-152.
- Bittel vd. , 1975: K. Bittel-J. Boessneck-B. Damm-H. G. Güterbock-h. Hauptmann-R. Bryce, 1986: "The Boundaries of Hatti and Hittite Border Policy", *Tel Aviv* 13-14/1, 85-102.
- Bryce, 2003: T. Bryce, "History", *The Luwians*, Handbuch der Orientalistik I/68, Melchert, H. C. (ed.), Leiden & Boston, 27-124.
- Collins, 2006: B. J. Collins, "A Note on some Local Cults in the Time of Tudhaliya IV", *The Life and Times of Hattušili III and Tuthaliya IV. Proceedings of A Symposium Held in Honour of J. De Roos*, 12-13 December 2003, Leiden, van den Hout, Th. P. J. (ed.), Leiden, 39-48.
- Darga, 1992: A. M. Darga, *Hittit Sanatı*, İstanbul.
- de Roos, 2002: Johan de Roos, "Vows concerning military campaigns of Hattušili and Tuthaliya IV", *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*, *Eotthen* 11, Tomo I, de Martino, S. -F. P. Daddi (ed.), Firenze, 181-188.
- Ehringhaus, 2005: H. Ehringhaus, *Götter, Herrscher, Inschriften. Die Felsreliefs der Hethitischen Grossreichszeit in der Türkei*, Mainz am Rhein.
- Goetze, 1957: A. Goetze, *Kleinasien*, München.
- Hawkins, 1995: J. D. Hawkins, *The Hieroglyphic Inscription of the Sacred Pool Complex at Hattusa (SÜDBURG)*. With an archaeological introduction by Neve P. , *Studien zu den Boğazköy-Texten Beiheft 3*, Wiesbaden.
- Hawkins, 2006: J. D. Hawkins, "Tudhaliya the Hunter", *The Life and Times of Hattušili III and Tuthaliya IV. Proceedings of A Symposium Held in Honour of J. De Roos*, 12-13 December 2003 Leiden, van den Hout, Th. P. J. (ed.), Leiden, 49-76.
- Hazenbos, 2003: J. Hazenbos, *The Organization of the Anatolian Local Cults During the Thirteenth Century B. C. An appraisal of the Hittite cult inventories*, *Cuneiform Monographs 21*, Leiden-Boston.
- Klengel, 1999: H. Klengel, *Geschichte des Hethitischen Reiches*, Handbuch der Orientalistik, Leiden.
- Kohlmeyer, 1995: K. Kohlmeyer, *Anatolian Architectural Decorations, Statuary, and Stelae, Civilizations of the Ancient Near East*, Sasson, J. C. (ed.), New York, 2639-2660.
- Masson, 1979: Emilia Masson, "Les Inscriptions Louvites Hiéroglyphiques d'Emirgazi", *Journal des savants* N° 1, 3-52.
- McMahon, 1989: G. McMahon, "The History of the Hittites", *The Biblical Archaeologist* 52-2/3, Reflections of a Late Bronze Age Empire: The Hittites, 62-77.
- McMahon, 1991: G. McMahon, *The Hittite State Cult of the Tutelary Deities*, Chicago.

- Mellaart, 1974: James Mellaart, "Western Anatolia Beycesultan and the Hittites", *Mansel'e Armağan (Mélanges Mansel)*, Akurgal, E. -U. B. Alkım (ed.), Ankara, 493-526.
- Neve, 1992, P. Neve, "Tanrılar ve Tapınaklar Kenti Hattusa", *I. Uluslararası Hititoloji Kongresi Bildirileri (19-21 Temmuz 1990)*, Çorum, 112-125.
- Otten, 1967, H. Otten, "Zur Datierung und Bedeutung des Felsheiligtums von Yazılıkaya. Eine Entgegnung", *Zeitschrift für Assyriologie und Vorderasiatische Archäologie* 58, 222-240.
- de Roos, 2002: J. de Roos, "Vows concerning military campaigns of Hattušili and Tuthališ IV", *Anatolia Antica. Studi in memoria di Fiorella Imparati*, Eothen 11, Tomo I, de Martino, S. -F. P. Daddi (ed.), Firenze, 181-188.
- Taş, 2008: İ. Taş, *Hitit Kralı IV. Tuthaliya. Asur Devleti'ne ve Suriye'deki Vassal Krallıklara Yönelik Politikası*, İstanbul.
- Van den Hout, 2002: Th. P. J. van den Hout, "Tombs and Memorials: The (Divine) Stone-House and Hegur Reconsidered", *Recent Developments in Hittite Archaeology and History. Papers in Memory of Hans G. Güterbock*, Yener, K. A. -H. A. Hoffner (ed.), Winona Lake-Indiana, 73-91.
- Van den Hout, 2006: Th. P. J. van den Hout, "Administration in the Reign of Tuthaliya IV and the Later Years of the Hittite Empire", *The Life and Times of Hattušili III and Tuthaliya IV. Proceedings of A Symposium Held in Honour of J. De Roos*, 12-13 December 2003, Leiden, van den Hout, Th. P. J. (ed.), Leiden, 77-106.
- Woudhuizen, 2004a: F. C. Woudhuizen, *Luwian Hieroglyphic Monumental Rock and Stone Inscriptions from the Hittite Empire Period*, Innsbruck.
- Woudhuizen, 2004b: F. C. Woudhuizen, *Selected Luwian Hieroglyphic Text*, Innsbruck.